

Een ode aan zandweggetjes

Een zandpad in de bossen vlakbij het Boomkroonpad.

Het is tijd voor een ode aan zandweggetjes, want ze verdwijnen zienderogen. Dat ziet ecooloog Rick Karsenbarg. Hij komt geregeld naar Drenthe om vlinders te tellen en geniet volop van de zandwegen.

TEKST WOUTER HOVING
FOTO'S MARCEL JURIAN DE JONG

Er liep een zandweg door de oude heide. / Nu ligt er eentje van asfaltbeton. / Men kan nu sneller naar de verte rijden – / en naar het onweer aan de horizon.

In het gedicht *Oude boer* betreurt dichter Johan Hidding uit Hooghalen (1918-1976) de teloorgang van het mooie Drenthe. Ooit hobbelden paard en wagen over kale Drentse vlaktes. Maar ze zijn nog niet allemaal vergeten en verdwenen, die wegen. Het is tijd voor een ode.

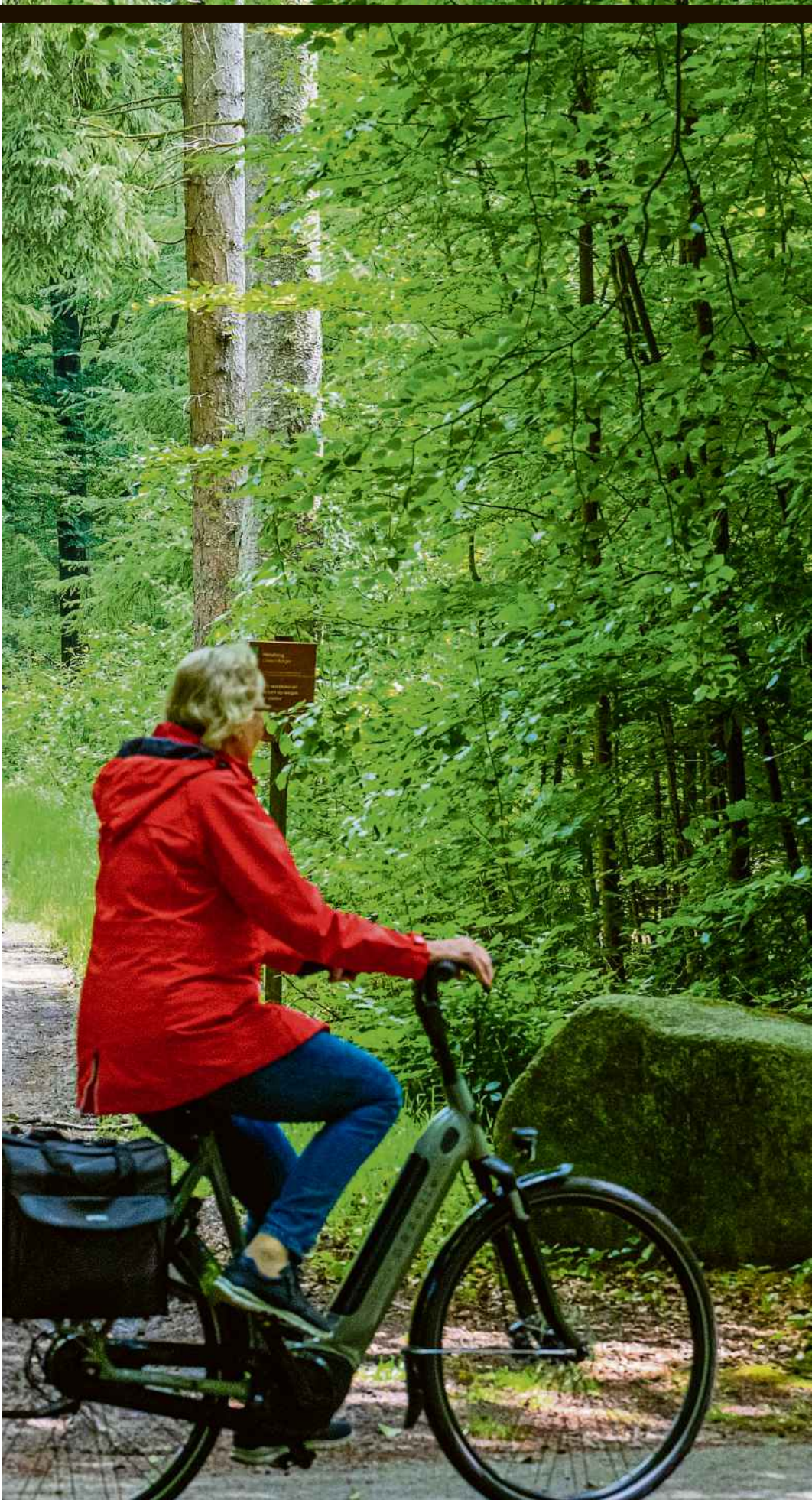
„Zandwegen zijn onderschatte elementen van ons landschap.” Ecooloog Rick Karsenbarg spreekt ferme taal. „We zijn allemaal heel druk met heggen, houtwallen, houtsingels. Super leuk, maar over het terugbrengen van zandwegen hoor je weinig mensen.”

Karsenbarg woont niet in Drenthe, maar in Brummen. Maar hij komt voor zijn werk als ecooloog vaak naar Drenthe en ook om zijn

vrije tijd door te brengen. Hier kan Karsenbarg – zo vindt hij – nog genieten van de robuuste natuurgebieden en het kleinschalig landschap. In 2010 bracht hij drie maanden in de natuur van Drenthe door om de komma-vlinder te tellen. „Als je eenmaal verliefd bent geworden op dit prachtige landschap met de vele zandwegen dan pak je elke kans om hier weer even door te brengen.”

Hoewel er nog best veel zijn in Drenthe, zijn er ook veel zandwegen in de afgelopen decennia verdwenen. Vooral bij de ruilverkaveling tussen 1950 en 1980 ging het hard. Ook daarna maakten de weggetjes plaats voor stadsuitbreidingen of ze werden geasfalteerd en beklinderd. Sommige zijn afgesloten en in natuurgebieden overgroeid, andere aan particulieren verkocht en in onbruik geraakt.

Natuurlijk zijn er allerlei redenen om een zandweg te vervangen. Als je de wegen (enigszins) verhardt, rijden de alsmaar zwaardere

“Een geheel eigen biotoop in de natuur

trekkers en auto’s een weg minder gauw kapot. Zo wordt het onderhoud van de zandweg goedkoper. Het is ook veiliger. Mensen op een (elektrische) fiets vallen op een harde ondergrond niet zo snel om als in het mulle zand.

De teloorgang is moeilijk in cijfers te vatten, want zandwegen worden niet eenduidig geregistreerd. Maar dat er nog maar een fractie over is van wat er ooit was, is geen discussiepunt.

DE NATUUR JUCHT
Gelukkig keert het tij een beetje. De gemeente Groningen maakte in 2023 beleid op zandpaden. Waar mogelijk wil de gemeente zandpaden terugbrengen. Ook natuurorganisaties brengen oude paden terug. Staatsbosbeheer begint na het broedseizoen aan het opbreken van de asfaltweg rond de Elperplas in Hart van Drenthe. Deze wordt

vervangen door een zandweg.

De natuur juicht op een zandweg. Ecoloog Karsenbarg ziet hoe mussen en patrijzen op zulke wegen zandbaden nemen, hoe hazelwormen opwarmen, zandbijen nestgangen graven, hagedissen eieren leggen en de grauwe klauwier op zo’n pad loopkevers vangt. Langs de zandweg groeien specifieke mossen die horen bij zulke wegen. Karsenbarg juicht met de dieren mee. Hij legde zelfs in zijn eigen achtertuin een zandweg aan.

Zo ver gaat boswachter Sanne van Gemerden van het Dwingelderveld niet. Maar blij wordt ze wel van zandwegen. „Grappig eigenlijk: met de weg maak je verkeer mogelijk, maar de bijvangst is een geheel eigen biotoop in de natuur.”

Zo’n zacht zandpad is voor veel dieren een fijne oversteekplek. Hard rijden kan immers niet. „Je hebt dus niet, zoals op een betonpad, allemaal platgereden ringslangen”, vertelt Van Gemerden.

CULTUURHISTORISCH VERHAAL
Een zandpad doet het dus goed bij de beestjes. Maar de wegen vertellen ook een verhaal van andere tijden. Juist in Drenthe liepen mensen eeuwenlang op zandwegen.

Pas in de 17de eeuw werd de eerste weg in de provincie verhard. Dat ging om de route Rolde-Assen, waarlangs rijke bewoners comfortabeler naar de rechtbank of het provinciehuis konden komen.

„Drenthe is een van de provincies waar de meeste zandwegen overgebleven zijn”, vertelt landschapshistoricus Theo Spek van de Rijksuniversiteit Groningen (zie ook het interview in deze bijlage, op pagina 6). „Dat moet je koesteren.”

De wegen tussen de grootste dorpen – de A28’s van toen – trotseerden de meeste karren en koetsen. De reis over zulke zandwegen op het kale Drentse platteland was zwaar. Guur in de winter, heet in de zomer.

Het gekakker op zandwegen veroorzaakte zandverstuivingen zoals je ze vandaag de dag nog vindt bij het Balloërveld, Rolde, Sleen, Meppel, Bakkeveen, Doldersum en Norg. Die verstuivingen waren de ‘milieuschade’ van toen. „Op oude kaarten zijn de zandverstuivingen net parels aan een ketting, gevormd door de zandweg.”

De wegen lagen niet zo vast als nu. Als de zandweg kapotgereden was, begon je ernaast gewoon een nieuwe weg. Dat kon, omdat Drenthe zo’n vlakke heideprovincie was. Op luchtfoto’s van het Balloërveld zie je dan ook kilometers brede sporen. „Je kon in die tijd beter spreken over een route die je aflegde, dan een weg.”

Een deel van die zandwegen is prehistorisch, tot wel 4000 jaar oud. „Ze zouden nog ouder kunnen zijn dan een hunebed, maar dat is heel moeilijk te meten”, aldus Spek. Nieuwe sporen hebben de oudere sporen vernietigd. Je kunt de ouderdom hooguit afleiden aan de ligging ten opzichte van dorpen, grafheuvels en hunebedden. Markeringen die je van veraf kon zien, richtpunten in het – ooit – kale Drenthe.

ONDERHOUD VAN ZANDPADEN
Ruilverkaveling maakte in de vorige eeuw in 30 jaar tijd korte metten met het grootste deel van onze zandwegen. Althans, op veel plekken. Maar er zijn uitzonderingen. Norg is er zo eentje. Evert Dussel is als voorzitter van de boermarke Oosteinde belast met het onderhoud van aardig wat kilometers zandweg. In zijn dorp ging de ‘ruilverkaveling’ op vrijwillige basis, waarbij zandwegen behouden bleven.

In totaal hebben de Norger Boermarken (‘Oosteinde’ en ‘Westeinde’) daardoor 32

>>

11

“Zo’n zacht pad is voor veel dieren een fijne oversteekplek

Het zandpad de Zeegstersteeg, vlakbij Schipborg (boven en rechts).

>>

kilometer aan zandweg. „Wij zijn er wel trots op dat we dat in Norg nog hebben”, vertelt Dussel.

De gekoesterde wegen vragen wel het nodige onderhoud. „Als wegen vergroenen, dat klepelen wij (een vorm van maaien waarbij de vegetatie fijn wordt gemaakt, red.). Andere wegen worden één of twee keer per jaar geschoven met een ‘schaaf’ op de trekker”, vertelt Dussel.

Voor veel boeren hoort zo’n klusje er even bij, het is niet allemaal uurtje-factuur-tje, stelt Dussel. Toch zijn er wel kosten aan verbonden en zijn er zorgen over de financierbaarheid in de toekomst. De voornaamste inkomstenbron van de Boermarke, verhuur van jachtterreinen, droogt op. Jacht raakt in toenemende mate uit de gratie. In de toekomst hoopt Dussel meer inkomsten te krijgen uit evenementen die gebruikmaken van Boermarke-zandwegen. „Nu gebeurt dat vaak zonder overleg. Mensen denken dat alle wegen van de gemeente zijn.”

Gemeenten worstelen trouwens net zo goed met de kosten van onderhoud. Dat merkt ook Sanne van Gernerden van Natuurmonumenten. „Wij hebben afgelopen 2 jaar aardig wat gesteggeld met provincies en gemeenten over fietspaden. Ze willen be-

leefbare natuur met een veilig, onderhoudsvrij fietspad.”

Dus kwam de provincie met een geldpotje en een voorwaarde, vertelt Van Gernerden. „Zij willen wel de helft van de fietspaden in ons natuurgebied vergoeden, maar dan moest het wel van beton en gelijk 2 meter breed. Daar zijn wij dus geen fan van.” Rubberbanden van elektrische tweewielers pletten slangen, kikkers en insecten in hun haast om de bestuurder zo snel mogelijk door het gebied heen te loodsen.

Hier zit trouwens wel een paradox. Zandpaden horen bij Drenthe en zijn deel van de aantrekkingskracht van de provincie. Tegelijkertijd hoort bij recreatie in Drenthe ook beleefbaarheid, dat is niet mogelijk met alleen maar zandpaden.

„Ik heb liever een half verhard fietspad of zandpad”, zegt de boswachter. „Dat zorgt ervoor dat mensen langzamer rijden. Je maakt minder slachtoffers en ziet meer van je omgeving.”

BIJEN

Datzelfde benadrukt ecooloog Karsenbarg. „Het terugbrengen van zandwegen in plaats van verharde wegen kan helpen om de verkeersdrukke bij Natura2000-gebieden weg te halen.”

Halfverharde paden – vaak met puin en steentjes – kunnen Karsenbarg minder beko-

“
Campinggasten vinden ze echt mooi, al die oude paadjes

Het zandpad tussen Ter Aard en Zeijen (Rheeërweg).

ren. „De laatste 10 jaar zijn er heel veel zandwegen afgedekt met een halfverharding, zodat het niet stuift of dat er geen gaten in komen. Maar het wordt voor de natuur onbruikbaar: bijen komen de grond niet meer in, een zandbad is voor de fazant geen optie meer.”

Sluipenderwijs zijn we aangekomen bij de derde lofzang op het zandpad. Naast ecologie en natuurhistorie, zijn de paden van onschatbare waarde voor recreatie.

Dat merkt ook Johan Moes, hij is voorzitter van de Drentse Boermarken en tevens campingeigenaar. „Campinggasten staan altijd verbaasd over hoeveel zandwegen hier nog zijn. Dat vinden ze echt mooi, al die oude paadjes.”

Moes snapt dat wel. „Het hoort echt bij Drenthe. Het is natuurlijk ook een heel aardig gezicht.”

Het Recreatieschap Drenthe zet daarom in het actieplan voor wandelroutes uit 2020 ook in op het ‘verfraaien van wandelverbindingen tussen en om dorpen’ waarbij ‘bestaande zandwegen beter benut en ontsloten worden’. Bij het uitzetten van wandelpaden kiest het Recreatieschap bij voorkeur voor onverharde routes.

„Wandelen is verreweg de meest populaire recreatie-activiteit, niet alleen door mensen van ver weg, maar ook door eigen bewoners”, zegt Yvonne Cornax van Marketing

Drenthe. „Mensen die voor een vakantie in Drenthe kiezen, kiezen dat in de eerste plaats vanwege natuur of landschap. Ze willen graag fietsen maar ook wandelen.”

Zandpaden zijn belangrijk voor wandelaars, weet Cornax, want Drenthe trekt een boel mensen aan die houden van onverhard wandelen.

HERSTEL VAN ZANDPADEN

Juist daarom kan dit thema wel wat meer aandacht gebruiken. Een van die liefhebbers van onverhard wandelen is Edwin Dijkhuis uit Meppel, projectleider bij Floron. Hij brengt bermen in kaart voor Floron. „Ik loop liever over zandpad dan over asfaltpad.”

Hij vindt dat het belang van zandwegen onderbelicht is. „Zandwegen buiten natuurgebieden gaan behoorlijk snel achteruit.” Bermen langs zandpaden zijn vaak verruigd en slecht onderhouden. Economische, vaak agrarische, activiteiten rond zandpaden – zo ziet Dijkhuis – snoepen aan deze paadjes.

Dat benadrukt ook Jaap Dirkmaat, directeur van de Vereniging Nederlands Cultuurlandschap. „Wij zien vanuit het verleden veel landjepik rond zandpaden”, vertelt hij. Een deel van de boeren pakt er extra meters bij, terwijl dat land volgens het kadaster niet van hen is.

Voor agrariërs is dat lucratief: de ruimere kavels leveren extra Europese subsidie op en ze hebben meer grond om mest over uit te

rijden. In 2023 bleek uit onderzoek van onder meer Investico dat dit overal in Nederland op grote schaal gebeurt.

Doordat er vlak langs de zandpaden landbouw wordt bedreven, is de natuurwaarde ervan niet zo hoog, zegt directeur Dirkmaat. „Als gemeenten de paden willen verharderen of weghalen, hebben we weinig argumenten om te zeggen: ‘Niet doen’. We kunnen hooguit zeggen: ‘In potentie kan dit pad heel mooi zijn’.”

Vol lof wijst Dirkmaat naar de Berkellandse burgemeester Joost van Oostrum in de Achterhoek. Deze burgervader, van huis uit bioloog, pakt bermfraude aan en pakt gemeentelijke bermen terug in eigen beheer.

Het is deze burgemeester die de ode aan de zandweg begrijpt, een lofdicht met een ecologische, cultuurhistorische en toeristische strofe.

Deze week nog wandelde landschapshistoricus Theo Spek („Ik ben een romanticus, een verhalenverteller”) met Statenleden van het Drents Parlement in de natuur bij het Reestdal. Staande met zijn schoenen in het zand sloot hij even de ogen. Voor zijn geestesoog verschenen monniken in sobere klededrucht, lopend van klooster Dickninge naar het achterland, om groenten te oogsten voor de soep.

Uiteindelijk vertelt elke zandweg een goed verhaal.

“
Lofdicht
met een
ecologische,
cultuur-
historische
en
toeristische
strofe